

પૂ. ચિત્રભાનુ એ ત્રીજી વિશ્વધર્મ
પરિષદમાં આપેલો અહિંસા
અને
અનેકાન્તનો સંદેશ.

પ્રકાશક :

કાન્તિલાલ નહાલચંદ શાહ

દિવ્ય જ્ઞાન સંઘ

કવીન્સ વ્યૂ, વાલકેશ્વર

મુંબઈ-૬.

તા. ૨૨-૪-૭૨

મુદ્રક :

મનોજ કીર્તિકુમાર શાહ

ગૌતમ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ

૨૦, કાઉ લેન

મહાવીરનગર રોડ

પુષ્પપાંખડી.

ભારતીય સાધનાની ભેટ આધ્યાત્મિકતા છે તો પશ્ચિમની સાધના ભેટ ભૌતિકતાની સિદ્ધિઓ છે. પૂર્વે આત્મિક ખુસની શોધ આદરી, તો પશ્ચિમે દેહનાં સુખ-સામગ્રીની સમૃદ્ધિ આણી, આત્મા દેહમાં છે, તો દેહ આત્માને લીધે છે.

ભારતના આધ્યાત્મિક સંદેશના વાહક બનવાનું ભાગ્ય બહુ થોડાને મળે છે. એમાંય વિશ્વની વિદ્રુપરિષદને સંબોધવાનું સૌભાગ્ય તો કરોડોમાંથી એક બે વિરલ વ્યક્તિઓને જ મળે છે. તે સૌભાગ્ય આપણા બાણીતા તત્ત્વચિંતક પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રભાનુશ્રીને એકવાર નહિ, બેવાર મળ્યું. પહેલા જિનીવા આધ્યાત્મિક શિબર પરિષદમાં અને બીજીવાર વિશ્વ વિખ્યાત કેમ્બ્રિજ મહાવિદ્યાલયમાં મળેલ ત્રીજી આધ્યાત્મિક સર્વ ધર્મ શિબર પરિષદમાં. એમના વ્યક્તિત્વ અને વાણીએ અમેરિકન નાગરિકોના જ નહિ, પણ મહાવિદ્યાલયોનાં ડીન અને પ્રાધ્યાપકોનાં મન પણ જીત્યાં છે. એમણે પ્રયાસભર્યો પ્રવાસ ખેડી જે બાંધવિ આણી છે તે અનુભવને શબ્દોમાં કેટલો મૂકાય? તેમ છતાં ઘણા ભાર્ગ-મહેનોને આ પ્રવાસ અંગે કંઈક બાંધવાની તીવ્ર જિજ્ઞાસા છે, એટલે પૂ. શ્રીના પ્રવચન અને સાનિધ્યનો જેમને અમેરિકામાં લાભ મળ્યો છે તે શ્રી ભરત. જે. કોહારી, શ્રી પ્રવીણ કોરડિયા, મહેન્દ્ર એમ શાહ, શ્રી રમેશ સોલંકી, શ્રી જગદીશ શાહ જેવા તેજસ્વી યુવાનોના અમારા પર આવેલ પત્રોના આધારે, પ્રવાસના સિન્ધુમાંથી નાના-શા બિન્દુ જેવો આ લેખ શ્રી હિમ્મતલાલ મહેતાએ તૈયાર કર્યો છે, આ નાનું શું પુષ્પ વાયકોને ધરતાં આનન્દ થાય છે.

— સી. ડી. શાહ

મહાનચિંતક પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાનુશ્રીએ અમેરિકાના પ્રવાસ દરમિયાન આપેલા આપણા આધ્યાત્મિક સંદેશાની એક ઝલક —

અમેરિકા એક પ્રખર મૂડીવાદી અને ભૌતિક સુખસમૃદ્ધિમાં આળોટતો દેશ છે. ત્યાંના લોકો આમ છતાંય આધ્યાત્મિક ભૂખથી વંચિત નથી. એટલે જ પૂર્વમાંથી આવતા સંતો, તત્ત્વચિંતકો, વિચારકોની ખાલી સાંભળવા તેઓ ખાતુર હોય છે.

આ રીતે પૂર્વમાંથી-ભારતથી આવેલા સ્વામી રામતીર્થ, સ્વામી વેવેકાનન્દ અને શ્રી વીરચંદ્રભાઈ ગાંધીએ અમેરિકાની જનતા સમક્ષ જે રીતે ભારતનો આધ્યાત્મિક સંદેશ રજૂ કર્યો હતો. તેની પ્રભાવક અસર કબૂલ્ય ભુસાઈ નથી. આજ પરંપરામાં પોતાની વિચક્ષણ પ્રતિભાના ઓજસથી ભારતની આધ્યાત્મિક ક્ષિતિજને અજવાળી રહેલા મહાન તત્ત્વચિંતક મુનિ શ્રી ચિત્રલાનુશ્રીના તાજેતરના અમેરિકાના પ્રવાસને મૂકવો જોઈએ.

ભારતની ખહાર પ્રવાસ કરનાર સંભવતઃ તેઓ પહેલા જ જૈન મુનિ છે. પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાનુએ આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદોમાં હાજરી આપીને રૂઢિચુસ્ત જૈનોને આંચકો આપ્યો છે. જૈન સાધુઓ વાહુનોનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. જૂના કાળમાં લોકોની ધર્મ સંરક્ષણ વૃત્તિના પોષણ અર્થે અને પશુઓને ત્રાસ ન પડે તે અર્થે આવાં નિયંત્રણની કદાચ જરૂર જણાઈ હશે પણ જેટ વિમાનોના આ યુગમાં દુનિયા ઘણી નાની બની ગઈ છે. રાષ્ટ્રીય સીમાડાઓ સાંકડા બની રહ્યા છે. તેવા સમયે વાહુનોના ઉપયોગ સામેના દૃઢ નિષેધને વળગી રહેવું એ જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતોના સાવત્રિકપણાનો અંનાદર કરવા સમાન બની જાય.

ન્યૂયોર્કના પત્રકારને આપેલી એક મૂલાકાતમાં પૂ. મુનિશ્રીએ આ બાબત વિશે સ્પષ્ટતા કરેલી છે. તેમણે કહ્યું છે. “મેં ભારતભરમાં ત્રીસ હજાર માઈલનો પ્રવાસ ત્રીસ વર્ષોમાં કર્યો છે, પણ પગપાળા જ, પણ હવે વિમાનનો ઉપયોગ કર્યા વિના ચાલે તેમ નથી.”

જિનિવાનો આ પ્રવાસ ૧૯૭૦ માં યોજાયો હતો. સ્વીઝરલેન્ડમાં તેમને નિમંત્રણ મળ્યું હતું અને પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાનુએ આ પરિષદમાં હાજરી આપવાના કરેલા નિર્ણયથી જૈન સમાજમાં ખળભળાટ મચી ગયો હતો. પૂ. મુનિશ્રીએ ન્યૂયોર્કના પત્રકાર સમક્ષ આ વિશે કહ્યું છે: “હું જિનિવા જઈશ એમ ઘણા જૈન અગ્રણીઓ માનતા ન હતા.” પછી પોતાનું શિર ધૂણાવતાં તેમણે ઉમેર્યું હતું: “પણ જગત કેટલું બધું પલટાઈ ગયું છે! અને અમારે માનવવિકાસ સાથે કદમ મિલાવવાં જ રહ્યાં.”

પોતાની સાથે સંપ્રદાયવાદીઓએ કેવો વિરોધ વંટોળ જગાડ્યા હતા તેનો નિર્દેશ આપતાં મુનિશ્રીએ કરુણાથી કહ્યું હતું: “હું જ્યારે મુંબઈના સાંતાક્રુઝ વિમાનમથકે પહોંચ્યો ત્યારે પ્રશંસકો સાથે મારી સામે વિરોધના મોટા દેખાવો યોજતા પણ સો-બસો લોકો જમા થયા હતા. મને જતો અટકાવવા માટે એમણે ઘણા અનીચ્છનીય પ્રયત્નો કર્યા. પણ મેં મારા આવાજને ન રૂંધ્યો.”

પૂ. મુનિશ્રી પછી તો વિમાનમાં ચડ્યા હતા અને વિમાનમાં તરત જ નિદ્રાધીન બની ગયા હતા. આરામથી તાઝગી મેળવી, પરિષદ માટેની પૂરી સજ્જતા સાથે તેઓ જિનિવા આવી પહોંચ્યા હતા. એ ગૌરવભર્યો પ્રસંગ જૈન ધર્મમાં એક ઉજ્જવલ ઇતિહાસ બની ગયો છે.

એ પછી બીજે વર્ષે ત્રીજી જુલાઈ ૧૯૭૧ ના રોજ આફ્રિકાના સંઘના નિમંત્રણને માન આપી પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાનુ કેનિયા, મુગાન્ડા અને તાન્ઝાનિયા ગયા અને ત્યાં જૈનધર્મનો પ્રકાશ પાથર્યો. ત્યાંથી આઠ દિવસ માટે લંડન પધારી ત્યાંની જનતાને તેમની ધર્મભાવનાનો લાભ આપ્યો. બાદ પૂ. મુનિશ્રી નિરમ્બિષાહાર (શાકાહાર) વિશેની વિશ્વપરિષદમાં ભાગ લેવા હેઠળ

(હોલેન્ડ) ગયા હતા. તે પછી દસ દિવસ બાદ જ સીધો અમેરિકાનો તેમનો પ્રવાસ થોજ્યો. અમેરિકામાં વ્યાખ્યાનો માટે તેમને સંખ્યાબંધ નિમંત્રણો મળ્યાં હતાં.

મુનિશ્રી ચિત્રલાનુને પોતાના પ્રવચનો તરફ યુરોપિયનો કરતાં અમેરિકનોનો પ્રીતિભાવ વધારે પ્રોત્સાહક જણાયો હતો. તેઓ ખુલ્લા મનથી સાંભળતા હતા.- અલખત તેમને હજી કદાચ શ્રદ્ધા ન હોય, અને તે તો તેઓ હજી તે માટે તૈયાર નથી તે કારણે હોય. મેં યુવાનોને ખાસ અપીલ કરી હતી.....વયથી નહિ, દૃઢ્યથી યુવાન હોય તેમને. શાંતિ અને સમૃદ્ધિ કેમ સ્થપાય તે શીખવા માટે આતુર હોય તો તેઓ જ.”

શાંત, સ્વસ્થ અને સ્મિતાકિંત મુખમુદ્રા સાથે પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાનુએ ન્યુયોર્કના કેનેડી વિમાનીમથકેથી તા. ૧૧-૯-૭૧ ને શનિવારે અમેરિકાની ભૂમિ પર પ્રથમ પનોતાં પગલાં પાડ્યાં, આગમન સાથે જ પોતાના વ્યક્તિત્વના આભામંડપમાં તેમણે અનેકને આકર્ષ્યા, ન્યુયોર્કના ભારતીય કોન્સુલેટ (Consulate of India) ના વિશાળ હોલમાં તેમનું પહેલું પ્રવચન યોજાયું જ્યાં તેમણે વિષય રાખ્યો હતો- “આજના દાયકામાં ધર્મ.” ભરત્યક હોલમાં તેમણે તેમના મધુર ઘંટડી જેવા આવાજે પ્રભાવશાલી વાણીથી તે સંદેશો આપવાનું શરૂ કર્યું ત્યારે વાંચ્યેવાંચ્યે લોકોએ તેમને તાળીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધા હતા. પછી તો તેમનો અસ્ખલિત વાણીપ્રવાહ એકધારે વહી રહ્યો. પણ સાદા શ્વેત વસ્ત્ર ધારણ કરનાર એક ભારતીય જૈન સાધુ આટલું સુંદર ને સચોટ વક્તવ્ય આપી શકે છે તેની જ ઘણાને તો નવાઈ લાગી. બે કલાક સુધી લોકો એક ધ્યાન બની આ પ્રભાવશાળી સંતની અમૃતવાણીને આસ્વાદી રહ્યા, અંતમાં શ્રી નવકારમંત્રના ઘોષથી વાતાવરણ ડુરબી ઉઠ્યું.

લોકો જાણ્યે અજાણ્યે પણ આ સંતને નમી રહ્યા હતા. ત્રણ સાદાં શ્વેત વસ્ત્રથી લપેટાયેલો દેહ, અને ખીજ એવા જ વસ્ત્રોની થેલી બગલમાં રાખીને હસતે મુખે, શાન્તિના આશિષમાં એક હાથ ઉંચો રાખીને તેઓ ન્યૂયોર્કમાં પ્રવેશ્યા હતા. ભૌતિક ઐશ્વર્યની આ ભૂમિ પર પદાર્પણ કરવા સાથે ભારતના આધ્યાત્મિક સંદેશને તેમણે ગંજતો કર્યો હતો. તેઓ

જ્યાં જ્યાં વિચરતા હતા, ત્યાં જિજ્ઞાસુઓનો સમુદાય જમા થઈ જતો હતો. આ ભારતીય તત્ત્વચિંતકના સાનિધ્યે જાણે તેઓની આધ્યાત્મિક ભૂખ ભાંગી રહી હતી.

પૂ. મુનિશ્રીએ તેમના સંદેશામાં જણાવ્યું હતું: “આ ભૌતિક જીવન તેની સંકુલતાથી ઘણીવાર આપણને મૂંઝવી દે છે. આપણે જીવનને સમજવા અને બધી વસ્તુ સ્પષ્ટપણે નિહાળવા ઈચ્છતા હોઈએ છીએ. પણ આપણે તે પામી શકતા નથી. આનું કારણ એ છે કે આધુનિક જીવન વિસંવાદોથી ભરેલું છે. આપણે વિકાસ વાંછીએ છીએ અને પીછેઠડ કરતા રહીએ છીએ. માનવી જાણે એક કદમ આગળ વધતો જાય છે અને બે કદમ પાછળ પડતો દેખાય છે. આપણો યુગ એક તરફ ગાંધીને તો, બીજી તરફ હિટલરને પેદા કરી શકે છે. આજે પણ એક તરફ શાંતિવાદીઓનો પાર નથી, તો બીજી બાજુ યુદ્ધખોરોનો પણ અંત નથી, શાંતિની વાતો વધુ પ્રમાણમાં થાય છે, અને યુદ્ધ માટેની તૈયારીઓ પણ તડામાર ચાલી રહી છે,

“લોકો કહે છે કે વીસમી સદીમાં જ્ઞાનનો સ્ફોટ થયો છે. જ્ઞાનના આ સ્ફોટ સાથે શાણપણના થોડા ઝબકારા પણ. આપણે જોઈ શકતા હોત તો કેવું સારું!”

“માનવી પોતાની સમક્ષના વિકલ્પો જાણે છે: તેણે કાં તો શાંતિ અને ભાઈચારાની અથવા અરાજક અને વિવેક વચ્ચે પસંદગી કરવાની છે. તેણે કાં તો ટકી રહેવા માટે મરણિયો પ્રયાસ કરવાનો છે. આત્મઘાતક સંઘર્ષમાં અપલાવવાનું છે. શાંતિની ઘટના બતાવે છે કે આપણે ખોટી પસંદગી કરી રહ્યા છીએ. હિંસા વધી રહી છે. માનવીના મનમાં હિંસા આટલી કેમ સ્થાન કરી રહી છે? અજ્ઞાન, ભય, પૂર્વગ્રહ અને સત્તા તેમજ સંપત્તિની લાલસા—એ બધાંને એ આભારી છે.”

દૃષ્ટિની વિશાળતા વિનાનું જ્ઞાન અધૂરું છે. આપણું અર્ધજગ્ય જ્ઞાન આપણને કટ્ટર અને ધર્મોષ બનાવે છે. જીવન પ્રત્યે જુદો અભિગમ ધરાવનારને પણ યથાર્થ દૃષ્ટિબિન્દુ હોઈ શકે છે તે સ્વીકારવાનો આપણે ધર્મકાર કેરીએ

છીએ. વાસ્તવનું અનેકાંત સ્વરૂપ સમજવું જરૂરી છે. દરેક વસ્તુને ઘણાં પાસાં હોય છે. આપણે ઘણીવાર એક જ પાસું જોતા હોઈએ છીએ. અનેકાંતવાદના જૈન સિદ્ધાંત પ્રમાણે સઘળું જ્ઞાન અંશતઃ અને મર્યાદિત છે. સત્યને પામવાના અનેક માર્ગો છે. અને જો કે કોઈ માર્ગ પરિપૂર્ણ ન હોય એમ બને, પણ દરેક માર્ગ સત્યની આપણી સમજમાં કંઈક ને કંઈક ફાળો અવશ્ય આપે છે. આટલું જો સમજીએ તો બીજાઓનાં દૃષ્ટિબિંદુઓને આપણે સમજી શકીશું, મૂલવી શકીશું, પછી ભલે આપણે તેની સાથે સંમત ન થતાં હોઈએ, આથી સહિષ્ણુતા કેળવાશે અને જુદા જુદા પંથો, ધર્મો અને વિચારસરણીઓ ધરાવતા લોકો વચ્ચે વધુ સારી સમજદારી પ્રગટશે.

“આપણી કૂરતા કેવો ભારે વિનાશ સર્જે છે! લોકો જન ગૂમાવે છે. સ્ત્રીઓનું સૌભાગ્ય હણાઈ જાય છે, બાળકો નિરાધાર બની જાય છે. જેનો વિનાશ થાય છે તે ફરી સહેલાઈથી સર્જી શકાતું નથી. યુદ્ધો સમાજને કેવળ રાજકામ રીતે જ સ્પર્સે છે એવું નથી, આર્થિક અને સામાજિક ક્ષેત્રે તેમ નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રે પણ તેની ઘેરી અસર થાય છે. આ કૂરતા કેવી રીતે આપણે ટાળીશું? બાળકને આપણે તાલીમ આપીએ છીએ ત્યારે નાનામાં નાની બાબતમાં પણ પ્રામાણિકતા જાળવવાનો આપણે આગ્રહ સેવવો જોઈએ. તેને જો તેના સહાધ્યાયીની પેન્સિલ ચોરવા દઈશું તો સંભવ છે કે મોટી વયે તે અપ્રમાણિકતાનાં મોટા કૃત્યો કરશે. બાળકનો વિકાસ એક ઉમદા માનવી રૂપે થાય એમ જો આપણે ધ્વંષિતા હોઈએ તો ચોક્કસ નીતિ-આચારનું તે પાલન કરે તેવો આપણે આપણા આચરણ વ્હારા દાખલો આપવો જોઈએ.....એ જ રીતે કૂરતા વિશેનો આપણો સંયમ પણ પરિપૂર્ણ હોવો જોઈએ. આપણા નાનામાં નાના કૃત્યમાં કૂરતાને આપણે ટાળી શકીએ નહિ તો આપણે તેને દૂર કેમ કરી શકીશું? કૂરતાને ટાળવાનું જ્યારે ઘણું મહત્વનું હોય તેવા પ્રસંગોએ જો એક વ્યક્તિએ કૂરતાને ટાળવી હશે તો તેણે કૂરતાની બાબતમાં સર્વાંશે સંયમ કેળવવો જ રહ્યો. એક માણસ કેવળ પોતાના આનંદ યા લાભ ખાતર કોઈ પશુ, પક્ષી, પ્રાણી યા માનવીને ઈર્ષા કરવા ઈચ્છે, તો બીજા સમયે સંપત્તિ યા સત્તા માટેની પોતાની લાલસા

સંતોષવા માટે તે હિંસા આચરતાં અચકાશે નહિ.

“ક્યારેક લય પણ માનવીને અર્થહીન કૃત્યો કરવા પ્રેરે છે. કેટલાક લોકો માને છે કે પરસ્પર લયથી શાંતિ જળવાય છે. રાષ્ટ્રો અને પ્રજાઓ વચ્ચે શાંતિની બાંહેધારીનો એક માર્ગ સત્તાની અને લયની સમતુલા જળવવાનો છે એમ તેઓ કહે છે. લય એ કશુંક નકારાત્મક છે. કાયમી હોય તેવી શાંતિ તેમાંથી પ્રગટી શકે નહિ. બંદૂકના નાળામાંથી શાંતિ ન આવે, તેમાંથી તો ગોળીઓ જ છૂટે.”

“જગતની વર્તમાન પરિસ્થિતિ પર દૃષ્ટિપાત કરતાં એવો નિર્દેશ સાંપડશે કે વિશ્વશાંતિના આપણા ધ્યેયને આપણે દૂકમાં જ સિદ્ધ કરી શકીશું, અને હિંસાનો અંત લાવી શકીશું.”

“નિઃશસ્ત્રીકરણ માટેની પરિષદો મળે છે. શાંતિ માટેની ચેષ્ટાઓ દર્શાવાઈ રહી છે. આપણે શાંતિના ચાહકો હોવાનું જાહેર કરીએ છીએ પણ એ શું આપણી પરિસ્થિતિમાં કોઈ પરિવર્તન આણશે? માનવીના મનમાં જ જયાંસુધી દુશ્મનાવટ અને હિંસા ભરેલાં હશે ત્યાં સુધી સરકારો આજે કશું જ કરી શકશે નહિ. જાહેર લોકમત અને જાહેર વલણોમાં આપણે પરિવર્તન આણી શકીએ નહિ ત્યાં સુધી તેઓ કશું જ કરી શકે નહિ. જાહેર લોકમત એટલે શું? જાહેર વલણો એટલે શું? એ કોણ ઘટે છે? જાહેર લોકમત એ તમારા મતથી અને મારા મતથી ઘડાય છે. જાહેર વલણો એ તમારા અને મારા જેવા લોકોના વલણો છે. આપણે આપણા અભિપ્રાયો અને વલણો બદલવાનાં છે. લોકોને પરિસ્થિતિ વિશેની બૌદ્ધિક સમજદારી હોય એટલું જ પૂરતું નથી. જ્ઞાનની સાથે અંતરની પ્રતીતિ પણ હોવી જોઈએ. જ્ઞાન અંતરમાં ઉતરવું જોઈએ. એક માણસ સંતોને, જ્ઞાનીઓને સાંભળે, ધર્મગ્રંથોનું પઠન પણ કરે, પણ આ જ્ઞાનથી તેના અંતરનો તાર રણગણી ઊઠે નહિ ત્યાં સુધી બધું નિર્થક.”

“અહિંસાની જરૂર વિશેની આપણી સમજદારાની સાથેસાથ સર્વ

સ્વરુપે રહેલા જીવન વિશે કરુણા અને માનની તીવ્ર અને વિધાયક લાગણી હોવી પણ જરૂરી છે. આવી લાગણીથી આપણું અંતર ઊભરાતું હશે ત્યારે જ આપણા પૂર્વગ્રહોથી આપણે પર થઈ શકીશું અને વર્ણ, વર્ગ, જાતિ અને અને વિચારસરણીના ભેદભાવ પિના સર્વ લોકો પ્રત્યે—હકીકતમાં સમગ્ર જીવસૃષ્ટિ પ્રત્યે—સ્નેહ અને સમભાવ અનુભવી શકીશું.”

પૂ. મુનિશ્રીના આ પ્રથમ પ્રવચન વિશેના અહેવાલો ન્યૂયોર્કનાં અખબારોમાં પ્રગટ થતાં જ અમેરિકાભરમાં પૂર્વના આ મહાપુરુષનાં વાણી-દર્શનનો લાલ લેવા આંદોલનો ઉઠ્યાં. ઠેર ઠેરથી આમંત્રણો આવવા લાગ્યાં પૂ. મુનિશ્રી માટે દેશ જોવાની કે કોઈકે સ્થળે સ્થાયી થવાની વાત રહી જ નહિ. ‘સાધુ તો ચલતા ભલા’ એ સૂત્રને અસ્તિત્વ કરવાનું જાણે તેમને કાળે આવ્યું હતું

ન્યૂયોર્કમાં જગતભરના મશહૂર કલાકારોનું સંમેલન મળી રહ્યું હતું. સંમેલનના પ્રમુખે પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રભાનુને તેમાં ભાગ લેવા નિમંત્રણ આપ્યું: ‘દરેક વિભાગના કલાકારોનું આ પ્રથમ સંમેલન છે. આપશ્રી પણ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનકલાના એક નિષ્ણાત છો.’ એમ કહી તેમણે પૂ. મુનિશ્રીને સંમેલનમાં સૌને તેમના જ્ઞાનનો લાલ આપવા વિનંતી કરી. આથી બીજે દિવસે એટલે કે રવિવાર તા. ૧૨-૯-૭૧ ના રોજ પૂ. મુનિશ્રીએ કળાકારોના સંમેલનમાં ઉપસ્થિત રહી સવા કલાક સુધી તેમની જ્ઞાનભરી વાણીનો પ્રવાહ વહાવ્યો. તેમના વક્તવ્યે સૌનાં હૃદય-મન હરી લીધાં હોય એમ લાગ્યું. પૂ. મુનિશ્રીના વક્તવ્યેનો સાર એ હતો કે કલા દ્વારા મનુષ્ય પોતાની ઈન્દ્રિયો અને વૃત્તિઓનું ઊર્ધ્વીકરણ કરી શકે છે, અને તે રીતે આધ્યાત્મિક વિકાસ સાધી શકે છે. જીવનને આનંદમય, અમૃતમય બનાવવાની ક્ષમતા કળામાંથી જ સાંપડે છે. જીવન અને કળા બન્ને એવાં ઓતપ્રોત ગુંથાયા છે કે એમાંથી પ્રગટતી સંવાદિતા વ્યક્તિને વિકાસના ચરમ શિખર પર મૂકી દે છે. કળાકાર પોતાની કલામાં પોતાનો આત્મા રેડે છે. એ રીતે જીવન જીવવાની કળા તે જગતને શીખવી શકે છે. શંકરે નટરાજ થઈને નૃત્યના શિસ્તદ્વારા

આનંદથી જીવનને ભરી દેવાની કલા શીખવી. ભ. મહાવીર અને જુદાં મૈત્રી અને કરુણાથી જીવનને મધુર કરવાની કળા શીખવી. જીવનની સાચી પ્રાપ્તિ કલામાંથી જ થાય છે. જીવન કલામાંથી જ આત્મઉન્નતિની કલા પ્રાપ્ત કરવાની સંધિ સાંપડે છે. પોતાની જાતને ભૂલી જવી એ પણ કલા જ છે. જે ભૂલતાં શીખે તે જ સાચો કલાકાર ને તે જ સાચો માનવ !”

જીવન જીવવાની કલા પર આ રીતે અનોખી દૃષ્ટિથી પ્રકાશ ફેંકીને પૂ. મુનિશ્રીએ સંમેલનમાં નવી જ હવા સર્જી. આ રીતે સમય કાઢી આવી જ્ઞાનવાર્તા સંભળાવવા માટે સૌએ તેમનો આભાર માન્યો.

આ પ્રવચનનો અહેવાલ પણ ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સમાં વિગતથી આવ્યો અને વળી વધુ નિમંત્રણો પૂ. મુનિશ્રી માટે આવી પડ્યાં. તેમનો સમગ્ર કાર્યક્રમ જુદી જુદી સરથાઓ મારફતે ગોઠવાઈ ગયો. દિવસમાં બે બે પ્રવચનો આપવાં પડે તેવો ઘાટ પણ થયો હતો ન્યૂયોર્કથી લોસ એન્જેલીસ સુધી ભારનના આ જૈન સંત મશહુર થઈ ગયા. લોકોએ તેમના દર્શનનો ને તેમની જ્ઞાનવાણીનો લઈ શકાય તેટલો લાભ લેવા પ્રયત્ન કર્યો.

સોમવાર તા. ૧૩-૯-૭૧

વોશિંગ્ટન, ડી. સી. થી ટેમ્પલ ઓફ અન્ડરસ્ટેડિંગ ના ડીરેક્ટર મિ. પિટર ડનનું આમંત્રણ આવેલું તેમણે વોશિંગ્ટનમાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, રાજપુરુષો, પ્રાધ્યાપકો, ચિંતકો, પત્રકારો વગેરેને નિમંત્ર્યા હતા. પૂ. મુનિશ્રી સાથે તેઓએ બે કલાક જ્ઞાનવાર્તા ને ચર્ચામાં વીતાવ્યા. ‘જગતમાં શાંતિ કેમ સ્થપાય?’ એ વિષય પર સુંદર છણાવટ થઈ. વિવિધ પ્રશ્નોના પૂ. મુનિશ્રીએ વિશદ જવાબો આપ્યા હતા તેમની સાથેના મિલનથી બધાને ઘણોજ આનંદ થયો હતો અને સમય મળે તો ફરીથી પાછા મળવાનું નક્કી કરીને અને પૂ. મુનિશ્રીનો ખૂબ જ આભાર માનીને સૌ વિખરાયા હતા.

તે જ દિવસે બપોરના આપણા રાજદૂત શ્રી એલ. કે. ઝાએ પૂ. મુનિશ્રીને

નિમંત્ર્યા હતા. ત્યાં ભારતની વર્તમાન પરિસ્થિતિ વિશે લખાણથી ચર્ચા થઈ. પૂ. મુનિશ્રીને ઘણા સવાલો પૂછવામાં આવ્યા હતા. સ્વતંત્રતા મળ્યા પછીના ગાળામાં આધ્યાત્મિક વિકાસ કેટલો અને કેવો થયો છે તે બાબતમાં બાણવાની સૌની ઇતેબરીને પૂ. મુનિશ્રીએ પરિસ્થિતિનો 'યથાર્થ' જવાબ આપીને સંતોષી હતી. પૂ. મુનિશ્રીના જવાબોથી જા સહિત સૌના મુખ પર આનંદની લાગણી પ્રગટી હતી. ભારતીય સંસ્કૃતિ દુનિયાભરમાં પ્રસરીને કેવી રીતે સૌને શાંતિનો રાહ દાખવશે તે વિશે પણ તેમણે પ્રમાણ રજૂ કરીને આગાહી કરી હતી.

મંગળવાર તા. ૧૪-૯-૭૧

અમેરિકાના બાણીતા ન્યૂયોર્કના ઇન્ટરનેશનલ સેન્ટરના કાર્યકરોએ બહુ જ આગ્રહ અને વિવેક પૂર્વક પૂ. મુનિશ્રીને આમંત્રેલા ત્યાં 'યુદ્ધની અશાંતિથી ઘેરાયેલા વિશ્વમાં શાંતિનો સંદેશ' એ વિષય પર તેમણે મનનીય વિચારો રજૂ કર્યા. વિશાળ હોલ શ્રોતાઓથી ચીકાર હતો. દોઢ કલાક સુધી તેઓએ મંત્રમુગ્ધ બનીને પૂ. મુનિશ્રીની જ્ઞાનવાણીનું પાન કર્યું. પ્રવચન બાદ પ્રશ્નોત્તર થયા. પૂ. મુનિશ્રીએ પૂછાયેલા સંખ્યાબંધ પ્રશ્નોના સમુચિત અને સંતોષકારણ જવાબ આપ્યા. હરેકની શંકાનું સંતોષકારક રીતે તેમણે નિવારણ કર્યું. પૂર્ણાહુતિ વેળાં પાંચ મિનિટ સુધી એકધારી તાળીઓના ગડગડાટથી પૂ. મુનિશ્રીને સૌએ વધાવ્યા હતા અને સંતોષની તથા આભારની લાગણી વ્યક્ત કરી હતી.

બુધવાર તા. ૧૫-૯-૭૧

બફેલો ખાતે બફેલો યુનિવર્સિટીમાં 'મેન ધ માસ્ટર' એ વિશે ત્યાંના મુખ્ય હોલમાં પ્રવચન રાખવામાં આવેલું. વિશાળ હોલ ચીકાર ભરાઈ ગયો હતો. ઘણા વિદ્યાર્થીઓને હોલની બહાર ઊભા રહેવું પડ્યું હતું. પૂ. મુનિશ્રીએ કહ્યું હતું કે મનુષ્ય એ વિશ્વનાં સર્વ તત્ત્વોમાં સ્વામિત્વ ભોગવે છે. માનવ જો પોતાની શક્તિનો સંચય કરીને નિશ્ચય કરે તો તુબકું જેમ પાણી ઉપર

તરીને કાંઠે આવે છે તેમ આ સંસાર રૂપી સાગરને તરીને મનુષ્ય પાર ઊતરે. શમ, યુધ, મહાવીર, ઇસુ જેમ સંસાર પાર ઊતરી શક્યા તેમ દરેક મનુષ્ય પોતા પર કાબુ મેળવે તો એ સ્વ-પર ઉપર સ્વામિત્વ ભોગવીને આ સંસાર પાર કરી શકે. પણ જે માનવ અજ્ઞાનમાં ભૂલો કરી બેસે તો જેમ લોખંડનો ગોળો પાણીમાં તળીયે બેસે તેમ આ સંસારમાં તે રૂપી જાય છે. માનવી પોતાના અહને ભૂલી જઈને પોતાના આત્મા પર કાબૂ નહિ મેળવે, સ્વને શોધી નહિ કાઢે ત્યાં સુધી આત્માનન્દની અનુભૂતિ થવાની નથી.

તે જ દિવસે બફેલોથી સો માઈલ દૂર આવેલા રોચેસ્ટરમાં ‘ચર્ચ ઓફ ઓલ ફેધ્થ’ માં પ્રવચન આપવા પૂ. મુનિશ્રી ગયા હતા. મોટરની ગડબડને કારણે ત્યાં પહોંચવામાં એક કલાકનો વિલંબ થયો હતો છતાં હોલ માણસોથી ચીકકર હતો અને સૌ આતુરપણે પૂ. મુનિશ્રીને સાંભળવાની રાહ જોતા હતા. પૂ. મુનિશ્રીને સૌએ સસ્મિત આવકાર્યા હતા. પૂ. મુનિશ્રીએ મોડા પડ્યા બદલ ક્ષમા ચાચના કરી ‘સમ્પૂર્ણ આત્મમુક્તિ’ વિશે પ્રવચન શરૂ કર્યું હતું. તેમના મધુર ઘંટડી જેવા નાદે પ્રવચનનો પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો. ત્યારે સૌ એકચિત્ત બનીને વિષયની ગંડનતા અને પૂ. મુનિશ્રીના વક્તવ્યની વિશદતા વિશે સહોભાવ અનુભવી રહ્યા હતા હતા. રાહ જોવી પડી તે સાર્થક બની એમા જ સૌને લાગ્યું. પ્રવચનના અંત ભાગમાં પૂ. મુનિશ્રીએ કહ્યું હતું કે જીવનશુદ્ધિ માટે મનુષ્યે જીવનમાં સંકલ્પ અને નિયમ ધારવા જોઈએ. અનેક નરનારીઓએ ઊભા થઈને સહુ સ્વેચ્છાથી પૂ. મુનિશ્રી પાસે નિયમ લેવા તૈયાર થયા. પૂ. મુનિશ્રીએ અનેકને સિગારેટની, માંસાહારની, મદ્યપીણાની વગેરે ટેવો મૂકાવી, આ રીતે સૌ આનંદથી પૂ. મુનિશ્રીનો આભાર માની કૃતકૃત્ય થયાં હતાં. અણુશક્તિના આ યુગમાં વિકાસના સર્વોચ્ચ શિખરે પહોંચેલા રાષ્ટ્રનાં પ્રજાજનો ભારતના એક જૈન સંત સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા લેવા ઉપસ્થિત થઈ રહ્યાં હતાં અને આત્મશક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની તમન્ના પ્રગટ કરી રહ્યાં હતાં— આંવું પાવનકારી દૃશ્ય અહીં પહેલીજ વાર જોવા મળ્યું હતું અને હજીય તે નજર આગળથી દૂર થતું નથી! અણુશક્તિથી આત્મશક્તિ અનેકગણી મહાન અને અડિયાતી છે એ સંત્યનો અહીં સાક્ષાત્કાર

થતો હતો.

શુક્રવાર તા. ૧૬-૮-૭૧

શિકાગોમાં વસતા સંખ્યાબંધ ભારતીય યુવકયુવતીઓનાં અને જૈન સોસાયટીના ભાવલીના નિમંત્રણથી પૂ. મુનિશ્રી શિકાગો પધાર્યા. ત્યાં વાય. એમ. સી. એ. ના વિશાળ હોલમાં ભારતના આ સંતનું સૌએ ઉમળકાભર્યું સ્વાગત કર્યું. પૂ. મુનિશ્રીએ ‘માનવતા અને મનુષ્ય’ એ વિષય પર ખૂબ જ મનનીય પ્રવચન આપ્યું. એક માનવ તરીકે સંગઠિત બનીને રહેવાનો તેમણે સૌને સંદેશ આપ્યો હતો. સૌ શ્રોતાઓનાં હૃદય આનંદથી ઊભરાતાં હતાં. પૂ. મુનિશ્રીમાં તેઓને તેમની સન્મુખ ઊતરી આવેલા એક દેવદુતના જ દર્શન થતાં હતાં. એક મહાન વ્યક્તિના સૌરભમય વ્યક્તિત્વની મહેક સૌ ઝિલતાં હતાં. સૌને શેમે શેમે આનંદ ઊભરાતો હતો.

શુક્રવાર તા. ૧૭-૮-૭૧

શિકાગોમાં શ્રી વિવેકાનન્દ વેદાંત સોસાયટીના ઉપક્રમે **Hyde Park** ‘હિંસાથી સળગતા વિશ્વમાં અહિંસાનાં અમૃત છાંટણા’ એ વિષય પર પૂ. મુનિશ્રીએ પ્રવચન આપ્યું. આખો હોલ ચીકકર હતો. નગરપતિએ સત્કાર્યા હતા. આરંભમાં શ્લોકો તું મધુર ગાન થયું. બત્તીઓ આછા તેજવાળી કરી દેવામાં આવી હતી. સમગ્ર વાતાવરણ ભક્તિ અને ધ્યાનમય થઈ ગયું હતું. સૌ જાણે આનંદસમાધિમાં ખેસીગયા હતા. પા કલાક સુધી ધ્યાનમંત્રના શ્લોકોના મધુર ધ્વનિથી વાતાવરણ ધબકતું રહ્યું હતું બાદ પૂ. મુનિશ્રીએ પોતાનું પ્રવચન શરૂ કર્યું. તેમણે જણાવ્યું હતું કે અનેકાન્તવાદ એ જૈન ધર્મનું સમગ્ર જગતને મહામૂલું અર્પણ છે. આખા જગતને માટેના એ પ્રેરક સંદેશ છે. જેવી રીતે બધી નદીઓ સાગરને મળે છે અને પોતાનું લિન્નપાણું- જુદાપણું મટી જાય છે, તેવી રીતે લિન્ન લિન્ન ઉપદેશોના પ્રભાવો-વાણીઓ-આંદોલનો લિન્ન લિન્ન સંપ્રદાયો-વિચારોથી વહેતા થઈને અંતે આત્મ-મહાસાગરમાં મળી જાય છે. અનેક પંથો, અનેક શાસ્ત્રોના નામે

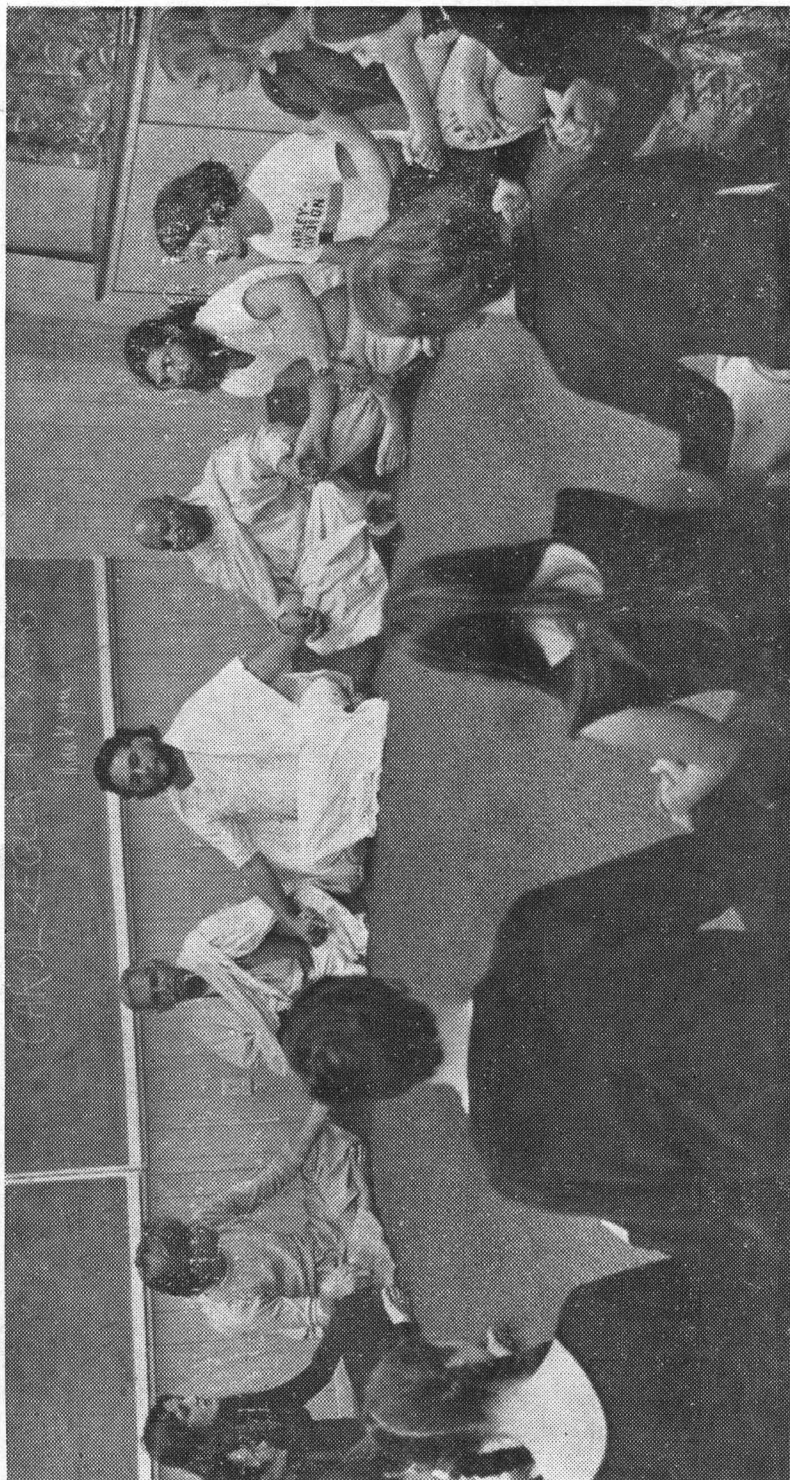
વિવાહ કરવામાં આવે છે પણ અતે અનેકાન્તની વિશાળતાને, એની અનેકમુખી પ્રતિભાને ન સમજી શકાય ત્યાં સુધી સત્યની સમજ પડતી નથી. આ સમજમાં જ વિશાળતા છે. જુદા જુદા દેશોના મહાનુભાવો ન્યારે આ વાતને એક સૂત્રમાં લાવીને વિચારશે, સમજશે, ત્યારે યુદ્ધનું હિંસામય વાતાવરણ અદૃશ્ય થઈ જશે અતે અહિંસામય આત્મજગૃતિનો અરણોદય થશે.

રવિવાર તા. ૧૯-૯-૭૧

શિક્ષાગોમાં શનિવારે (Loyola University) લોયોલા યુનિવર્સિટીમાં 'સાપેક્ષતાવાદ અને જૈનધર્મ' એ વિષય પર પૂ. મુનિશ્રીએ વિજ્ઞાનના અદ્યતન પ્રવાહોના સંદર્ભમાં જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતો કેટલા સુસંગત છે. તેનો ખ્યાલ આપતું વિદ્વતાભર્યું પ્રવચન આપ્યું હતું. તે પછી રવિવારે તો લોસ એન્જેલીસમાં તેમનાં ત્રણ પ્રવચનો ગોઠવાયાં હતાં. સવારે 'મેથોડિસ્ટ ચર્ચ'માં પ્રથમ પ્રવચન હતું- 'જગતને આંગણે અરિહંતનો સંદેશ.' પૂ. મુનિશ્રીએ પ્રવચનમાં અરિહંતના શાંતિ સંદેશની આંખી કરાવતાં કહ્યું હતું કે ખીબના દોષો યા ખીબની નબળી કડી જોવી નહિ, હમેશા પોતાના દોષો કે નિર્ણયતાઓનો તોડ કાઢતાં શીખવું જોઈએ. ખીબઓમાં રહેલા નહિ, પણ પોતામાં રહેલા અરિ શત્રુઓને જીતવા જોઈએ. ભગવાને સમગ્ર પ્રાણીમાત્રના કલ્યાણને અર્થે કાંટાળા પથે પ્રવાસ કર્યો હતો. હસતે મુખે તેમણે આ યાતના સહી હતી તેમ કરીને ચિરકાળને માટે તેઓ જગતને શાંતિનો સંદેશ આપી ગયા છે.

બપોરના યુનિવર્સિટીના હોલમાં 'હું કોણ?' એ વિષય પર પૂ. મુનિશ્રીએ પ્રવચન આપ્યું. તેમણે જણાવ્યું હતું કે દરેક વિદ્યાર્થીએ, ચિંતકે, વ્યક્તિમાત્રે શાંતિપૂર્વક પોતાની જાતને આ પ્રશ્ન કરવો જોઈએ કે, 'હું કોણ? તેનો જવાબ આત્માના ઊંડાણમાથી મળશે. ઝંચ-નીચ, રંગભેદ, ધર્મભેદ, વર્ણભેદના ખ્યાલો આપોઆપ તારાજ પામશે. એકત્વભાવની આંખી મળશે અને પછી હૃદય સાગરમાં ઉછળશે આનંદની છાંયો. આનંદના દરિયાવ દિલમાં જાગશે 'એકત્વનો ભાવ' અને અતે પ્રાપ્ત થશે પરમશાંતિ. હું, તે, તમેના ભેદભાવ

સારા લોરેન્સ વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થીઓને નવકાર મંત્રના ધ્વનિથી થતા આંદોલનોનો વૈજ્ઞાનિક દબે પૂ. ચિત્રભાનુ અનુભવ કરાવે છે. સ્વામી રંગનાથનંદ અને બુદ્ધ ધર્મના વડા મહા શેરા પ્રિયાનંદ પણ આ પ્રયોગનું પરિક્ષણ કરી રહ્યા છે.

ન્યૂયૉર્કમાં ભારતીય અને અમેરિકન યુવાનોથી ઘેરાયેલા મુનશ્રી ચિત્રભાનુજી.

ન્યૂયૉર્કના જગપ્રસિદ્ધ ચાર્ચના ઇતિહાસમાં પ્રથમવાર વિશાળ માનવ મેદનીને પૂ. શ્રી ચિત્રલાનુજ સંયોધી રહ્યા છે. વ્યાસપીઠ પર પાંચ પાઠશ્રીઓની પણ હાજરી દેખાય છે.

કેમ્પમાં ભરપૂર ત્રીજા આધ્યાત્મિક શિબિર પરિષદમાં ભાગ લેવા આવેલા સર્વ ધર્મના વિદ્વાન ચિંતકોનું અમેરિકામાં સ્વાગત કરતાં મેસેચ્યુસેટ્સના ગવર્નર શ્રી સાર્જન્ટ, પૂ. ચિત્રભાનુ સાથે હસ્તધૂન કરી વાર્તાલાપ કરી રહ્યા છે. સ્વામી રંગનાથાનંદ અને સ્વામી ચિન્મયાનંદ, લેડી હોલીસ્ટર, મી મીલ્સ, આ સૌ ચિંતકો સ્મિત અને સ્નેહથી એમનો વાર્તાલાપ સાંભળી રહ્યા છે.

જ્યાં સુધી જશે નહિ ત્યાં સુધી શાંતિ નથી, ત્યાં સુધી સમજદારી નથી, સમ્યક દર્શન નથી.

સાંજે યુથ હોલમાં ‘ઓલ ફ્રેંચ’ના ઉપક્રમે પૂ. મુનિશ્રીનું પ્રવચન યોજાયું. પ્રવચનનો વિષય હતો. ‘યુવક એક શક્તિ.’ માનવી વિચાર અને વર્તનમાં જ્યાં સુધી યુવકપણું જાળવે છે, યૌવનસુલભ ઉદ્ધાસ દાખવે છે ત્યાં સુધી તેનામાં તાઝગી અને શક્તિ જોવા મળે છે. તનનું નહિ, મનનું’ વૃદ્ધત્વ એટલે જ વિનાશ. જીવન કે જગતમાં તાઝગી હોવી જરૂરી છે અને તે આપશે યુવક અને યુવતી. જ્યાં સુધી યુવકપણું જાળવાશે ત્યાં સુધી પ્રગતિ અને વિકાસ સધાયા જ કરશે. જીવન જીવાયા કરશે. વિશાળતા અને આત્મીયતા આવ્યા જ કરશે. “જીવનનો સાચો આનંદ આ છે. પોતે માનેલા ઉદ્દેશને ખાતર, આદર્શને ખાતર અર્પિત થઈ જવું.” આવો સુંદર પડકાર જગતના ચોકમાં કર્યો આ મહાન ચિન્તકે: આવા શક્તિશાળી આત્મવાન થવું તેમાં જ જીવનની મોજ અને સાર્થકતા છે.

પુનઃ અમેરિકા.

પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાલ તા. ૨૧-૯-૭૧ ના રોજ લોસ એન્જલિસમાં છેલ્લું પ્રવચન આપી મુખર્ષી તરફ ઉપડી ગયા. તેઓ શ્રી પોતાની પ્રભાવક વાણીની એવી સુવાસ પાછળ મૂકી ગયા હતા કે ધ ટેમ્પલ ઓફ અન્ડર સ્ટેડિંગના સૂત્રધારો સમક્ષ લોકો તરફથી ચોકબંદ વિનંતીઓ આવી પડી અને પૂ. મુનિશ્રીની વાણીનો વધુ લાભ મળી શકે તે માટે ઓકટોબર તા. ૧૧, ૧૨ અને ૧૩ મીએ કેમ્પિંગમાં યોજાયેલી પરિષદમાં પણ પૂ. મુનિશ્રીને નિમંત્રવાનું નક્કી થયું.

આમ પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાલ એ ભારતમાં પગ મૂક્યો કે પાછળ પાછળ અમેરિકાથી ખીજું નિમંત્રણ અને ટીકીટ આવી પડ્યાં પૂ. મુનિશ્રીની વિશિષ્ટ વ્યક્તિ રૂપે વરણી કરવામાં આવી હતી, એટલે સંસ્થાના પ્રમુખ તરફથી પણ પૂ. મુનિશ્રીને આ નિમંત્રણનો સ્વીકાર કરવા ખાસ વિનંતી થઈ હતી.

પૂ. મુનિશ્રીએ આ આમંત્રણ સ્વીકાર્યું અને આમ પુનઃ અમેરિકા જવાનું સંધિ નિર્માણ થઈ. આઠ દિવસ મુખર્ષમાં આરામ લઈ પૂ. મુનિશ્રી તા. ૩૦-૬ ૭૧ ના રોજ ખપોરનાં મુંબઈથી વિમાન માર્ગે રવાના થયા અને તા. ૧-૧૦-૭૧ ના રોજ પરીઠથે ન્યૂયોર્ક ઊતર્યા. સંમેલનના કાર્યકરોએ તેમને માટે ભરપૂર કાર્યક્રમ યોજી કાઢ્યો હતો અને આગમનને દિવસે જ સંમેલન ની પ્રથમ બેઠકમાં તેમણે ભાગ લીધો.

પહેલે દિવસે વેનરાઈટ હાઉસમાં ટેમ્પલ ઓફ અન્ડરસ્ટેન્ડિંગની ઇન્ટરનેશનલ કમિટીના સભ્યોની ચૂંટણી કરવામાં આવી. વિશ્વના મુખ્ય મુખ્ય ધર્મોના પ્રવર્તકો, ચિંતકો, જ્ઞાનીઓ અને અધ્યાપકોમાંથી આ ચૂંટણી કરવામાં આવે છે. પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાલુની તેમાં કમિટી મેમ્બર તરીકે ચૂંટાઈ ગયા હતા તેમ જ જૈન વિચારો માટેના મુખ્ય પ્રવર્તક તરીકે પૂ. મુનિશ્રી સાથે ભારતના રામકૃષ્ણ મિશનના વડા સ્વામી રંગનાથાનન્દ તેમજ બાપાન, ચીન, સ્વીડન, ઈઝરાયલ વગેરેના પ્રતિનિધિઓ હતા.

સમિતિએ ચર્ચા માટેના વિષયો નક્કી કર્યા તેમ જ હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીમાં યોજવામાં આવેલ (Spiritual Sumit Conference) આધ્યાત્મિક શિબિર પરિષદમાં પૂરી રીતે ભાગ લઈ ત્રીજા દિવસની પરિષદનું પૂરું સંચાલન તેઓએ સ્વીકારી લીધું. આ વિશ્વ પરિષદમાં ચર્ચાનો વિષય રાખ્યો હતો—“સિતેરના દાયકામાં ધર્મ !” આ પરિષદ સમક્ષ આપેલાં પ્રવચનોમાં પૂ. મુનિશ્રીએ જૈન ધર્મની કેટલીક વિશેષતાઓ પર ભાર મૂક્યો હતો. ઈ. સ. પૂર્વે છઠ્ઠી સદીમાં જૈન ધર્મના છેલ્લા તીર્થંકર ભ. મહાવીર ની ખૂબ પ્રચલિત એક વિશિષ્ટ માન્યતા એ છે કે ઈશ્વર સમય અને પદાર્થ થી પર છે. વિશ્વના નૈતિક નિયંત્રણની રચના અર્થે શુદ્ધાત્માનો સાક્ષાત્કાર પામનાર એક પરિપૂર્ણ માનવીથી ઉચેરા એવા કોઈ ઈશ્વરની જરૂર નથી.

જૈન ધર્મ સંખ્યાબળ કરતાં ગુણવન્તાને વધુ મહત્ત્વ આપે છે એ માખત પર ભાર મૂકતાં પૂ. મુનિશ્રીએ જણાવ્યું હતું કે એ કારણે જ કોઈનું ધર્મ પરિવર્તન કરાવવાનો અમે પ્રયાસ કરતાં નથી.

માનવી જ પોતાના ભાજ્યનો વિધાતા છે, ઈશ્વર નહિ, એમ જણાવીને પૂ. મુનિશ્રીએ હકીકત તરફ શ્રીતાઓનું લક્ષ દોર્યું હતું કે ઈશ્વરને જગત-ભરમાંથી ગમે તેટલી પ્રાર્થનાઓ કરવામાં આવે પણ તેથી વિચેટનામના યુદ્ધનો અંત નહિ આવે. પણ પ્રમુખ નિકસનના એક શબ્દ માત્રથી એ યુદ્ધનો અંત લાવી શકે છે. માનવીની આ સત્તા તો જુઓ! માનવી જ બ્રહ્માંડનો અધિષ્ઠાતા છે... તે થાપી શકે છે. ઉથાપી શકે છે... હકીકતનો આપણે સ્વીકાર ન કરીએ તો નુકસાન આપણને જ છે... માનવી એવો શક્તિશાળી બન્યો છે કે તે જગતનું શાસન કરે છે. સ્માનવને પરિપૂર્ણ માનવ બનાવવો એ જ જૈન ધર્મનું લક્ષ્ય છે.

સમતુલા અને ગૌરવથી આનન્દની અનુભૂતિ કરવાની અને આસપાસના આત્માઓને એના સહભાગી બનાવવાની શક્તિની પ્રાપ્તિને કેળવણી કહેવાય. આવી કેળવણી આ વિશ્વવિદ્યાલયોએ માનવને આપી છે? મને તો દેખાય છે કે આ કેળવણીએ રેસમાં દોડતા ઘોડાની જેમ માણસને પણ સમૃદ્ધિની સ્પર્ધામાં દોડતો કર્યો છે. માનવી દોડી રહ્યાં છે-હા જાણે જોવાનીય કુરસદ નથી. આ રેસ કેટલી ટૂંકી છે. સો કેલન્ડરો ફરવો ત્યાં તો રેસ સમાપ્ત, અને તે પણ ક્યાં? આ ભૌતિક સફળતાની રેસની સમાપ્તિ સ્મશાનમાં! આમાં અમૃતતવનું દર્શન ક્યાં છે? પ્રેમના પ્રકાશની પ્રાપ્તિ ક્યાં છે! આધ્યાત્મિકતા એટલે જીવનમાં-સ્વમાં-આનંદ અને પ્રેમની સમૃદ્ધિનું દર્શન કરવું અને એની જ અભિવૃદ્ધિ માટે આ ભૌતિક સાધનોનો માત્ર સાધનો તરીકે સહુપયોગ કરવો.

પૂ. મુનિશ્રીએ જણાવ્યું હતું કે જૈનો ઈશ્વરને 'માર્ગદર્શક' ગણે છે, સર્જક નહિ. ઈશ્વરના પ્રકાશને તમે અનુસરશો તો તમે પાપના ખાડામાં પડતા બચી જશો.

સંયમિત જીવન ગાળવા માટે નૈતિક જવાબદારીનું ભાન જરૂરી છે. કર્મના સિદ્ધાંત આવી જવાબદારી પ્રેરે છે. કર્મવાદ માનવીને ખોટે માર્ગે ચડવા દેતો નથી. તે તેના પગલાં ને સ્થિરતા અર્પે છે અને તેના જીવનને

વધુ ઉદ્દેશપૂર્ણ બનાવે તેવું લક્ષ્ય તેની સમક્ષ મૂકે છે. કર્મનો સિદ્ધાંત એમ કહે છે કે દરેક કર્મની અસર હોય છે. આપણાં કૃત્યોની સમગ્ર વિશ્વમાં અસર થાય છે અને આપણને તેના પ્રત્યાઘાત લાગે છે. આને આપણે જે કંઈ કરીએ તેની ભાવિમાં આપણા પર જ અસર પહોંચે છે. આમ આપણો ભૂતકાળ આપણા વર્તમાનને ઘડી રહ્યો છે એ વસ્તુ પર જ ભાર મૂકવામાં નથી આવતો, પણ આપણો વર્તમાન આપણું ભાવિ ઘડી રહ્યો છે એ વાત પર ભાર મૂકવામાં આવે છે.

જગતમાં આને પ્રવર્તતી પરિસ્થિતિમાં ધર્મ આપણને ઉપકારક બની શકે તેમ છે? આપણી મુશ્કેલીઓ અને આપણી સમસ્યાઓ ઉકેલવામાં તે કઈ રીતે સહાયક થઈ શકે? રાષ્ટ્રો રાષ્ટ્રો વચ્ચે શાંતિ નથી. માનવીનાં હૃદયોમાં પણ શાંતિ નથી. લોકો હિંસાનો આશ્રય લઈ રહ્યા છે. હિંસા વધુ વિવેક પ્રેરે છે. વિદ્રવથી વિભાજન સર્જાય છે અને વિભાજન એકલતા તરફ ઘસડી જાય છે. યંત્ર અને ઉદ્યોગપ્રધાન આધુનિક સમાજમાં જીવન વધુ ને વધુ એકાંતિક બની રહ્યું છે. એનાથી અલગપણની લાગણી ઘેરી બને છે, દરેક વ્યક્તિ જાણે પોતાની કેદી બનેલી છે. આવા કેદીઓની જાહેર ઓગાળવા માટે આપણને પ્રેમની જરૂર છે અને આવા કારાગારોમાંથી માનવીને મુક્ત કરવા માટે શ્રદ્ધાની જરૂર છે.

માનવી ઘણીવાર અટવાયેલો જણાય છે. તેના જીવનમાં હેતુલક્ષિતાની જરૂર છે. પોતાના જીવનકાર્ય વિશે તેને પ્રતીતિ હોવી જોઈએ. પણ તેનામાં મતાગ્રાહીપણું ન હોવું જોઈએ. દૃષ્ટિની સંકુચિતતા ન હોવી જોઈએ. સમભાવની ઉદારદૃષ્ટિ હોવી જોઈએ. ‘મારો પથ એ જ સાચો માર્ગ છે’ એ પ્રકારની લાગણી વિતંડાવાદમાં દોરી જાય છે. સંકુચિત મનોવૃત્તિની એ નીપજ છે. આને આવી મનોવૃત્તિ સર્વત્ર જોવા મળે છે.

આ દાયકાના લાક્ષણિક ગણાય તેવા ઓ પ્રશ્નો પરત્વે જૈન ધર્મનો કેવો અભિગમ છે? જૈન ધર્મવિચારણાના મુખ્ય મુખ્ય સિદ્ધાંતો આ સમસ્યાઓ માટે કારગત નીવડે તેવા છે. જૈન તત્ત્વજ્ઞાન માનવીના વિચાર અને આચારમાં

પરિવર્તન લાવવા પ્રયાસ કરે છે. એ રીતે આ સમસ્યાઓને પહોંચી વળવા માનવીને તે સજ્જ બનાવે છે. વિચાર અને આચાર એકબીજાને અનુવર્તે છે.

જૈન ધર્મ અહિંસા પર ભાર મૂકે છે. સાર્વત્રિક પણે અને એક સરખી રીતે આ સિદ્ધાંતને અમલમાં મૂકવો જોઈએ. કેવળ માનવી પ્રત્યે જ નહિ, પૃથ્વી પરના પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે હિંસાનું આચરણ થતું અટકાવવું જોઈએ. જીવનના સર્વસ્વરૂપો, પછી ભલે આપણે તેને ઊંચા કે નીચા ગણતાં હોઈએ, તેના પ્રત્યે આદર દર્શાવવો એ જ અહિંસાનો અર્થ છે. આનો સંકુચિત અર્થ ન ઘટાવવો જોઈએ. કેટલાક રૂઢિચુસ્તો કરે છે તેમ રસ્તામાં દરેક માણસે શ્વાસોચ્છવાસમાં જીવાણું આવી જવાનો ભય રાખવો એવોજ અહિંસાનો અર્થ નથી. પણ તેનો અર્થ છે સર્વ જીવન તરફ આદર અને કડ્ડણભાવ. અહિંસા નકારવાચક ગુણ નથી, હત્યાથી દૂર રહેવું એટલો જ એનો અર્થ નથી. જીવન જે રૂપે પ્રગટ્યું હોય તે સર્વ સ્વરૂપો તરફ સ્નેહાદાર એવો પણ તેનો અર્થ છે.

એવો જ ખીજો સિદ્ધાંત અપરિગ્રહનો છે. આ સિદ્ધાંતનો મર્મ એ છે કે દુન્યવી ચીજો પ્રત્યે માણસે વધુ પડતી આસક્તિ રાખવી જોઈએ નહિ. બધાએ જગત તજી દેવું અને ભગવાં પહેરી લેવાં એવો તેનો અર્થ નથી. સંપત્તિ અને માલમિલ્કતની પ્રાપ્તિમાં વધુ પડતા રૂખી જવું નહિ, એટલો જ એનો અર્થ છે. દુનિયાદારીમાં રહેવા છતાં અનાસક્ત ભાવ રાખવો એવો તેનો અર્થ છે. માનવીને જો સામાજિક જવાબદારીનું ભાન હોય તો તેણે પોતાની અસ્કમાયતો મર્યાદિત રાખવી જોઈએ. તે એમ કરે ત્યારે જ તે પોતાના બંધુજનો વિશે વિચાર કરી શકે. આ રીતે સામાજિક સમાનતા સિદ્ધ કરી શકાય. જગતનાં સાધનો ઝડપથી ઘટી રહ્યાં છે. અને વસતિમાં એકધારે વધારો થઈ રહ્યો છે. જગતને મૂંઝવી રહેલી આ એક મોટી સમસ્યા છે. દરેક જો સંપત્તિના અંકડાચું સંગ્રહની નીતિ અપનાવે તો આપણો કોઈ ઉગાર નથી. અને માનવીનું જીવન જો ધન અને

ભૌતિક સંપત્તિ પર જ કેન્દ્રિત થયું હશે તો તે ક્યારેય માનસિક શાંતિ મેળવી શકે ખરો? જીવન જેનાથી અર્થપૂર્ણ અને તેવાં મૂલ્યોવાળું જીવન તે કઈ રીતે જીવી શકે? સુખનું આપણું પ્રમાણ, જેન્ક બેલેન્સમાં થતા વધારા સાથે વધતું નથી.

અપરિચિત્તા સિદ્ધાંતનો અમલ કરવાનું સૌથી કઠિન છે. પણ તે સૌથી મહત્ત્વનો છે. જૈનધર્મે એને ઘણો જ મૂલ્યવાન ગણ્યો છે.

અનેકાન્તવાદ એ જૈન ધર્મનો સાપેક્ષતાનો સિદ્ધાંત છે. એનો મર્મ એ છે કે એક વસ્તુને વિવિધપાસાં હોય છે. અને તેનું હાર્દ પામવા માટે વિવિધ પાસાંએથી તે પ્રત્યે જોવું જોઈએ. આપણી ઈન્દ્રિયોને તેની પોતાની મર્યાદાઓ છે. તેઓ આંશિક અને અપૂર્ણરીતે જ સત્યનું આકલન કરી શકે છે. દરેક વ્યક્તિ સત્યના એક ભિન્ન પાસાને જ પામતી હોય એમ પણ બને. આમાં અધહસ્તિ ન્યાય પ્રવર્તે છે. આપણે એક પરિસ્થિતિ વિશે આંશિક સમજ ધરાવતા હોઈએ છીએ અને છતાં આપણી માન્યતાઓ અને ધારણાઓ સંબંધમાં આપણે કેટલા બધા હડગ્રહી હોઈએ છીએ! વિવિધ ધર્મો અને વાદોના લોકોએ આ સિદ્ધાંત અપનાવવો જોઈએ અને આપસ આપસમાં સહિષ્ણુતા અને સમજદારી કેળવવી જોઈએ.

પૂ. મુનિશ્રીએ અમેરિકામાં નિરામિષાહારનો સંદેશો ઠેરઠેર સંભળાવ્યો હતો. મિષાહારને જ્યાં સ્વાભાવિક ગણવામાં આવે છે તે દેશમાં અને મિષાહારને જેમણે સહજભાવે સ્વીકારી લીધેલ છે તેવા લોકોની વચ્ચે તેમને પ્રવચનો આપવાનાં હતાં તે કારણે પણ કદાચ આ બાબત પર વધુ ભાર મુકાયો છે.

પૂ. મુનિશ્રી માને છે કે વનસ્પત્યાહાર એ એક જીવન પદ્ધતિ છે. બાંધને માટે પ્રાણીઓની હત્યા કરતાં તે માનવીને શકે છે. વનસ્પત્યાહારનો અર્થ એ છે કે આપણી ક્ષુધાની તૃપ્તિ અર્થે આપણે કોઈ જીવંત પ્રાણીની હત્યા કરવાનું અને તેને કોઈપણ જાતનું ખિન જરૂર કદ આપવાનું ટાળીએ

એના મૂળમાં અહિંસાનો સિદ્ધાંત રહેલો છે.

ખદા જ ધર્મોની નેમ ખંધુલાવની, પ્રેમની લાગણીને પોષવાની છે. સંવાદ અને શાંતિને ઉત્તેજન આપવાની છે. પ્રેમની આ લાગણી કેવળ માનવપ્રાણી તરફ જ નહિ, સર્વ જીવંત પ્રાણીઓ તરફ પણ વિસ્તરવી જોઈએ.

આપણે જો શાંતિ અને સંવાદ ઈચ્છતાં હોઈએ તો આપણે જીવનનાં સર્વ સ્વરૂપો તરફ આદરથી જોવું જોઈએ, આદર્મર્ત રવાઈટઝરે કહ્યું છે તેમ ‘જીવન માટે આદર’ ની ભાવના આપણે કેળવવી જોઈએ. વનસ્પત્યાહારમાં અન્ય પ્રાણીઓના અધિકારોને માન્ય રખાયા છે. માનવીએ પોતાના ખોરાકનો માત્ર સ્વાદની દૃષ્ટિથી જ વિચાર કરવો ન જોઈએ, કસાઈની છુરીની રાહ જોતાં ઉભેલાં પ્રાણીઓની યાતનાનો પણ તેણે વિચાર કરવો જોઈએ. પોતાના લાભ ખાતર પ્રાણીઓનું શોષણ કરવું, પોતાના ખોરાક માટે તેમની હત્યા કરવી ને ત્રાસ જીભરવો એ માનવીનો કોઈ વિશેષાધિકાર છે એમ માનવું જોઈએ નહિ. ઉલટાનું, આ જગતમાં માનવી જે સ્થાન ભોગવે છે, તે દૃષ્ટિએ જોતાં પ્રાણીઓના કલ્યાણ વિશે દેખભાળ રાખવી એ તેની ફરજ બની રહે છે.

શાંતિ મેળવવી હોય તો આપણે હિંસા અને ક્રૂરતા તજવાં જોઈએ. આપણે વિશ્વશાંતિ વાછતાં હોઈએ, તો નિઃશસ્ત્રીકરણ માટેની પરિષદો પર્યાપ્ત નથી, એકલો પોલીસ હિંસા પર નિયંત્રણ ન મૂકી શકે. આપણે આપણા રોજીદા જીવન વ્યવહારમાં એ નિયંત્રણ મૂકવું જોઈએ.

શારીરિક અને માનસિક ટેવો બદલવી મુશ્કેલ છે. પણ માનવજાતની પ્રગતિ આવાં પરિવર્તનો પર નિર્ભર રહે છે. વનસ્પત્યાહાર પણ વિકાસનું એક આવું સોપાન બની શકે. માનવીના નૈતિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસમાં એ એક વળાંક બની શકે.

આપણે જે ખોરાક લઈએ છીએ તેની માત્ર શારીરિક અસર છે એમ આપણે માનીએ છીએ. આ ખોટું છે. ખોરાકની મન પર પણ અસર થાય

છે. હકીકતમાં માણસ જેવું ખાય તેવો બને છે તેના માનસ અને નીતિમત્તાને ઘણો બધો આધાર તેના ખોરાક પર રહે છે. એટલે જ ભારતીય તત્ત્વજ્ઞાને ખોરાકના ત્રણ પ્રકાર કહ્યાં છે. તામસિક, રાજસિક અને સાત્ત્વિક.

આ રીતે પૂ. મુનિશ્રીએ ઘણા પ્રશ્નોની છણાવટ કરી. તેઓ જ્ઞાનનાં જે આંદોલનો પ્રસારી ગયા છે તેનાથી લોકો અપૂર્વ ઉત્સાહ અને જાગૃતિ અનુભવી રહ્યા છે. આજ જ્ઞાન સાચું છે. આની જ જરૂર છે, આ જ્ઞાનવડે જ જગતમાં શાંતિ થશે. આવું જ જ્ઞાન હિંસાનાં બળોને નાશી શકશે. વિજ્ઞાનની કોઈપણ શોધ જે નહિ કરી શકે તે આવા તત્ત્વચિંતક સંતની વાણી અને વિચારો કરી શકશે એમ લોકોના મનમાં દૃઢપણે ઠસી ગયું છે.

પૂ. મુનિશ્રીના પ્રવચનોના અહેવાલો અમેરિકાનાં કેટલાય અખબારોમાં પ્રગટ થયા અને તે સાથે જ જુદી જુદી યુનિવર્સિટીઓ તરફથી હાર્વર્ડ યુનિવર્સિટીના સંચાલકો પર પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રલાલુ માટે નિમંત્રણો આવવા લાગ્યાં. પરિણામે પૂ. મુનિશ્રી જેઓ તુરતમાં જ મુંબઈ પાછા ફરવા માગતા હતા તેમને રોકીને આ યુનિવર્સિટીએ જાણીતી ઘણીખરી યુનિવર્સિટીઓમાં એમનાં પ્રવચનો યોજ્યાં. થોડા દિવસો માટેનો જ જે પ્રવાસ હતો તે આ રીતે ત્રણ મહિનાનો ભરચક વ્યાખ્યાન-પ્રવાસ બની ગયો. પૂ. મુનિશ્રીએ પણ આ તક ઝડપીને અમેરિકાની નવી પેઢીના ઉગતા વિચારશીલ યુવકો સમક્ષ ભગવાન મહાવીરનો અહિંસાનો સંદેશ પૂરજોશથી મૂકવા સંમતિ આપી. મુંબઈ પાછા ફરવાનો કાર્યક્રમ બંધ રહ્યો, પૂ. મુનિશ્રીએ અથાક પરિશ્રમ વેડીને પણ આખો કાર્યક્રમ બહુ જ આનંદથી પૂરો કર્યો.

કાર્યક્રમ પૂરો થતાં જ પૂ. મુનિશ્રી પોતાની નાદુરસ્ત તાબેયત છતાં તુરત જ મુંબઈ જવા વિદાય થયા.

તેમના આ પ્રવાસથી અમેરિકામાં લોકો એટલા બધા ઉત્સુક થઈ ગયા છે કે વોશિંગ્ટનમાં આ જ્ઞાનના મુખ્ય કેન્દ્રની સ્થાપના અર્થે વ્હાઈટ હાઉસથી થોડે દૂર વીસ એકર જમીન ‘વિશ્વધર્મ’ માટે **The Temple**

of understanding ને મળી ગયેલ છે.

આ જગ્યામાંથી જૈન મંદિર માટે પણ Free પ્લોટ આ સંસ્થા આપવા તૈયાર છે. ભારતના ધર્માનુરાગી ભાઈબહેનો તેમાં સહયોગ આપે તો એક અભૂતપૂર્વ મહાકાર્ય બની જાય.

ઉપર્યુકત સંમેલનનો અહેવાલ દુનિયાભરનાં પત્રોમાં આવ્યા છે. બોસ્ટન બ્લોઝ, શિકાગો ટ્રિબ્યુન, ન્યૂયોર્ક ટાઈમ્સ, સાઉથ આફ્રિકા, કેપટાઉનના ધી કેપ ટાઈમ્સ, પિનાગ મલાયાના ધી સ્ટ્રેઈટ્સ એકો-ઈત્યાદિ પત્રોમાં પૂ. મુનિશ્રીના પ્રવચનના તથા પ્રશ્નોત્તરના વિસ્તૃત અહેવાલો પ્રગટ થયા છે. અને પરિણામે એ સર્વ સ્થળોએથી પૂ. મુનિશ્રીને આમંત્રણો મળવા લાગ્યાં છે. સત્ય માટેની સાચા જ્ઞાન માટેની દુનિયાના લોકોની ભૂખ કેવી ઊંડી છે તે હકીકતનું જ આમાં પ્રતિબિમ્બ પડી રહ્યું છે, એમ લાગે છે.

ભારતના આવા જ્ઞાનીઓ આ રીતે ભારતની બહાર જઈને જ્ઞાનનો ફેલાવો કરે એ બધી રીતે ઈચ્છનીય છે. જગતમાં આજે અધકાર છે ત્યાં જ્ઞાનની મશાલ લઈ જવાનું યુગ કાર્ય સંભવ છે કે ભારતના પૂ. મુનિશ્રી જેવા સંતો મહાત્માઓને માટે નિર્માયું હોય !

પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ ઘસારું રહી છે અને માનવીય મૂલ્યોનો હાસ થઈ રહ્યો છે તેવા સમયે પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રભાનુએ અહીં આવીને, કેવળ ભૌતિક વિકાસ માનવીને સાચું સુખ આપવા સમર્થ નથી એ હકીકતની પ્રત્યક્ષ પ્રતીતિ આપી. પૂ. મુનિશ્રીનાં પ્રવચનોએ પૂર્વની સાંસ્કૃતિક મહત્તા શાને આભારી છે, તેની ઝાંખી કરાવી એટલું જ નહિ આધ્યાત્મિક બાબતોની વિચારણામાં પણ પશ્ચિમના કરતાં પૂર્વ ઘણું આગળ રહ્યું છે તેનો યથાર્થ રીતે ખ્યાલ આપ્યો.

પૂ. મુનિશ્રીના આ પ્રવાસ જૈન ધર્મના પ્રસાર અર્થે ન હતો. ધર્મ પ્રસારની એવી કોઈ પરંપરા જૈનો પાસે છે નહિ. અત્મોન્નતિ અર્થેના માનવીય પુરુષાર્થની જ એમાં પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. સમગ્ર માનવજાતને એ

આવરી લે છે. એ દૃષ્ટિએ જૈન ધર્મ એ તેના સાચા અર્થમાં માનવધર્મ છે. પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રભાનુએ તેમનાં વ્યાખ્યાનો દ્વારા તેમ જ તેમની સાદી, સરળ અને સચમી રીતભાત વડે એનું પ્રત્યક્ષ દર્શન અમેરિકાની જનતને ટેલિવીઝનના કાર્યક્રમો પર કરાવ્યું.

પૂ. મુનિશ્રીના આ પ્રવાસને એથી જ એક સાંસ્કૃતિ યાત્રા રૂપે જ મૂલવવો જોઈએ.

જગતના ચોકમાં સહુ ધર્મો વચ્ચે જૈન ધર્મને પણ તેનું યોગ્ય સ્થાન હોવું જ જોઈએ. દુનિયા જયારે તદ્દન સાંકડી બની ગઈ છે, તેવા આ કાળે રૂઢિચુસ્ત ખ્યાલોનું અંધ અનુસરણ કરીને જૈન ધર્મને આપણા નાનકડા વાડામાં જ શા માટે પૂરી રાખવો જોઈએ? પૂ. મુનિશ્રીના અનુયાયીઓનો એક સમજદાર વર્ગ આમ માને છે. આ આધ્યાત્મિક પ્રવાસે વિશ્વના માનવોને નવી દૃષ્ટિ આપી છે. સર્વધર્મ પરિષદના મંચ પરથી જૈન ધર્મનો સંદેશો આપવાનું પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રભાનુને માટે સુલભ થયું. આમ થવાથી પશ્ચિમને તો લાલ થયો જ છે, પણ જૈન ધર્મને પોતાને માટે પણ એક નવી દિશા ખૂલી છે. પૂ. મુનિશ્રી ચિત્રભાનુએ આંકી આપેલી આ કેડીને ભૂંસી નાખવી કે તેને એક સુંદર રાજમાર્ગમાં પલટાવી દેવી એ જૈનધર્મના ધુરંધરોના હાથની વાત છે.

ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક, વૈચારિક પ્રવાહોનો મુકત વિનિમય એ સમકાલીન યુગની માંગ છે. સમયને અનુરૂપ પરિવર્તન સાધવું એમાં જ સાચું શાણપણ રહેલું છે. એ જ સહુના હિતનો માર્ગ છે.

પૂ. મુનિશ્રીએ આ માર્ગે પ્રયાણ આદર્યું છે એ કાન્તિકારી પગલું છે પણ એમને માટે એ સહજ કર્તવ્ય બની રહ્યું છે. તેમની આ ધર્મ યાત્રા અવિરત ચાલુ રહો, તેઓ ઉત્તરોત્તર વધુ મોટાં સીમા ચિહ્નનો પ્રસ્થાપિત કરતા રહો અને માનવજાતને ચિરકાળ સુધી આત્મોન્નતિનો રાહ દાખવતા રહો એવી શુભેચ્છાઓ સાથે આ નવપ્રસ્થાન માટે તેમનું અભિવાદન કરીએ.

卐 શ્રી મહાવીરાય નમઃ 卐

કલ્યાણ ભાવના

મૈત્રીભાવનું પવિત્ર ઝરણું	મુજ હૈયામાં વહ્યા કરે,
શુભ થાઓ આ સકલ વિશ્વનું	એવી ભાવના નિત્ય રહે.
ગુણથી ભરેલા ગુણીજન દેખી	હૈયું મારૂ નૃત્ય કરે,
એ સંતોના ચરણ-કમલમાં	મુજ જીવનનું અર્ધ્ય રહે.
દીન, ફર ને ધર્મ વિહોણા	દેખી દિલમાં ઢઢી રહે,
કરુણાભીની આંખોમાંથી	અશ્રુનો શુભ સ્રોત વહે.
માર્ગ ભૂલેલા જીવન-પથિકને	માર્ગ ચીંધવા ઉભો રહું,
કરે ઉપેક્ષા એ મારગની	તોયે સમતા ચિંતિત ધરું.
ચન્દ્રપ્રભની ધર્મ — ભાવના	હૈયે સૌ માનવ લાવે,
વેર-ઝેરના પાપ તજીને	મંગલ ગીતો એ ગાવે.

— ચિત્રભાનુ —

